

УДК 069.5:002.027.7 (477.81)

Вікторія Жук,
доцент кафедри
бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного
гуманітарного університету

Джерельна база вивчення історії вітчизняної книги та бібліотечної справи студентами університету

Аналізується значення фонду Рівненського обласного краєзнавчого музею для вивчення курсів "Історія книги", "Історія бібліотечної справи" студентами Рівненського державного гуманітарного університету, які навчаються за спеціальністю "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія". Охарактеризовано фонди експозицій, які розкривають роль книг і бібліотек на Рівненщині з XV до першої половини XIX ст. Показано форми і методи використання студентами університету цих музейних фондів.

Ключові слова: краєзнавчий музей, фонд літератури експозиції музею, документи про приватні бібліотеки Рівненщини, бібліотеку Рівненської гімназії, форми і методи використання фонду Рівненського краєзнавчого музею при вивченні курсів "Історія книги", "Історія бібліотечної справи" студентами університету.

Книжкові пам'ятки зберігаються, крім бібліотек, ще й у музеях (літературно-художніх, історичних, краєзнавчих), книга, враховуючи її своєрідність, відіграє роль експоната, який допомагає розкриттю історичного та культурного процесів.

Вивчення феномену книги в усіх аспектах її виникнення, розповсюдження, використання є головною складовою у підготовці майбутніх фахівців з книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії у вищих навчальних закладах (ВНЗ), зокрема у Рівненському державному гуманітарному університеті (РДГУ). В процесі вивчення курсів "Історія книги" та "Історія бібліотечної справи" студенти спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія" набувають професійних знань, що неможливі без звернення до першоджерел — рукописних книг та стародруків, у тому числі до тих, які зберігаються в музеях, зокрема в Рівненському обласному краєзнавчому музеї (РОКМ), який сприяє підвищенню інтересу студентів до історії культури, зокрема до книги і бібліотечної справи свого краю, до його пам'яток як першоджерел вивчення минулого краю. Рівненський обласний краєзнавчий музей, заснований ще в 1906 р., як й місцеві бібліотеки, зберігає книжкову історико-культурну спадщину краю.

Фонди РОКМ швидко поповнювались, і вже перед початком Другої світової війни в музеї виставлялись великі й цікаві експозиції. Фашистські окупанти його пограбували. Але вже у 1944 р., після визволення Рівненщини від гітлерівців, музей відновив свою роботу, а статусу обласного краєзнавчого набув у 1946 р. Зараз у фондах РОКМ — понад 140 тис. одиниць зберігання. Вони, образно кажучи, й стали навчальною базою для студентів РДГУ, які опановують спеціальність "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія" й використовують експозиції музею при вивченні курсів, пов'язаних з історією книжкової та бібліотечної справи. Методика використання фондів РОКМ різна. Наприклад, щорічні заняття першокурсників починаються з обов'язкового відвідування краєзнавчого музею, зокрема його експозиції "Наша духовна спадщина", яка розкриває роль книги в розвитку української культури.

Лекційні та практичні заняття з курсів "Історія книги" й "Історія бібліотечної справи" часто поєднуються з ознайомленням з відповідними тематичними експозиціями РОКМ, які висвітлюють цікаві історико-культурні, у тому числі

бібліотечні, факти і події на Рівненщині. Працівники музею об'єктивно пояснюють їх студентам з погляду сучасного стану книжкової та бібліотечної справи в країні. Це уможливорює правильну оцінку майбутніми фахівцями історичних явищ, істинність або помилковість яких не були достовірно пояснені у минулому.

Використання студентами матеріалів РОКМ дає їм змогу робити узагальнюючі висновки, виявити основні закономірності й тенденції розвитку книжкової та бібліотечної справи не тільки на Рівненщині, а й в Україні загалом. Наприклад, з фондів експозиції музею "До витоків писемності і книжності" студенти дізнаються, що Рівненщина була одним із центрів створення рукописних книг, серед них найвідомішою пам'яткою є Пересопницьке Євангеліє (1556—1561), копія мініатюри якого експонується поряд з іншим рукописним Євангелієм (1606).

Інша експозиція музею присвячена місту Острогу, де наприкінці 70-х рр. XVI ст. була заснована греко-слов'янська школа (академія), і з яким була тісно пов'язана діяльність першодрукаря Івана Федорова: тут він підготував і надрукував видатну пам'ятку книжкового мистецтва — Острозьку Біблію (1580—1581). Оглядаючи експозицію, студенти ознайомлюються з друкарським знаком Івана Федорова та репринтним виданням Острозької Біблії. Також у музеї представлений примірник книги "Октоїх", надрукованої в 1603—1604 рр. у Дермані (нині — с. Устенське Здолбунівського р-ну Рівненської обл.).

Про бібліотечні зібрання XVIII ст. на Рівненщині студенти дізнаються, аналізуючи відповідні музейні колекції РОКМ, а також окремі примірники, які час від часу знаходять або на книжкових викладках, або в публічних бібліотеках краю. Як засвідчують працівники РОКМ, ці книги мають характерні бібліотечні штампи власників, зокрема князів Любомирських з Рівного, Стецьких з Межирічів, Корецьких, Валевських з Гощі, Словицьких з Мізоча та інших.

Так, з книгами приватної бібліотеки князів Любомирських (початок XVIII ст. — 30-ті рр. XIX ст.), що розташовувалась в їхньому родинному палаці, студенти РДГУ ознайомлюються в експозиції "Старе Рівне". Як стверджують фахівці, це бібліотечне зібрання нараховувало у XVIII — на початку XIX ст. близько 700—800 примірників, що цілком відповідало вимогам до ідеальної бібліотеки епохи Просвіт-

ництва. У РОКМ ця книгозбірня має хронологічні межі XVII—XIX ст. і представлена книгами переважно французькою, італійською та польською мовами.

З іншою цікавою музейною колекцією студенти і викладачі РДГУ ознайомилися у вересні 2010 р. на відкритті виставки "Книжковий всесвіт: з фондової колекції музею XVI—першої пол. XIX ст.", де музей уперше репрезентував відвідувачам фондову збірку книг XVI—першої пол. XIX ст. Майбутніх фахівців книжкової та бібліотечної справи зацікавила на цій виставці низка раритетних видань, серед яких найбільшу цінність представляли книги видавничих домів Мануцці (Венеція) і Ельзевірів (Нідерланди) XVI—XVII ст.

Студенти дізнались, що колекція, загальною кількістю майже півтисячі примірників, була сформована протягом двох десятиріч (XIX—XX ст.) завдяки сумлінній праці двох поколінь працівників музею, і на сьогодні є однією з найбільших на Волині. В основі зібрання — книги з приватних бібліотек згаданих волинських князів Любомирських, Валевських, Стецьких, Корецьких. Їхні бібліотеки мали такі розділи: філософія, теологія, словесність, історія, географія, юриспруденція, етика, романи, часописи тощо. Крім того, були представлені видання німецькою, польською і російською мовами, надруковані у XVIII—першій половині XIX ст. у Берліні, Варшаві, Кракові, Москві, Санкт-Петербурзі.

До комплектування цього музейного зібрання з великим зацікавленням поставилися і працівники обласної бібліотеки, бібліофіли, букіністи: М Будній, родина Лукашевичів-Кулішів, брати Арсеній і Валерій Авдієви.

Про розвиток науки і культури, у тому числі книжкової та бібліотечної справи на Рівненщині у другій половині XIX — на початку XX ст., студенти дізнаються з документів, що представлені в експозиції, присвяченій діяльності Рівненської гімназії (1839—1921), де уміщено відомості й про бібліотеку гімназії, наведені в книзі О. Анципо-Чикунського "Историческая записка о Ровенском реальном училище, 1832—1889" (К., 1894. — 146 с. Фонд РОКМ 1КН 20269/ШД11555). Зокрема, у гімназії було дві бібліотеки: фундаментальна (для викладачів, фонд якої нараховував у 1888 р. майже 6 тис. назв і понад 13 тис. примірників книг) та учнівська (мала фонд з 350 назв та понад тисячу томів книг). На початку XX ст. обидві бібліотеки отримували щорічно до 63 назв періодичних видань з освіти, педагогіки, історії, релігії, природознавства, фізики, математики, географії. Документи свідчать, що соціальний стан учнів-читачів бібліотеки гімназії був різний, зокрема учні-діти дворян і чиновників становили 38%, учні-діти селян — 30%, учні-діти міщан — 26%, учні-діти осіб духовного звання — 3%, учні-діти поважних громадян — 1,3% і навіть учні-діти іноземців — 1,7%. На сьогодні залишки фондів цих гімназійних бібліотек розпорошені по зібраннях РОКМ та місцевих бібліотек.

Одному з видатних вихованців Рівненської гімназії, відомому письменнику В. Короленку, який у 1866—1871 рр. навчався в ній, присвячена окрема тематична експозиція. Студенти мають змогу побачити книги з автографами Володимира Галактіоновича, в яких знайшли відображення рівненські мотиви: "История моего современника", "Слепой музыкант", "Дети подземелья". Важливим є й те, що з музейних документів вихованці РДГУ дізнаються й про шанобливе ставлення письменника до читання книг, про їхню колекцію в його родині.

Історію приватних книгозбірень Рівненщини продовжують матеріали про спеціальну наукову бібліотеку краєзнавчого профілю, створену бароном Ф. Штейнгелем. Музейні документи фіксують, що у 1896—1914 рр. у с. Городок Ровенського повіту Волинської губернії барон Ф. Штейнгель та видатний археолог М. Біляшівський створили приватний краєзнавчий музей, в якому книгозбірня була одним з його відділів. Її фонди, як зазначає сучасна дослідниця Н. Миронець, можна ідентифікувати як цінне зібрання "во-

линіки", вони мають виняткове бібліографічне та науково-культурне значення для вивчення української культури, у тому числі й історії української книги [1].

Про ці та інші факти викладачі й студенти РДГУ дізналися також з матеріалів історико-краєзнавчої конференції до 140-річчя від дня народження барона Ф. Штейнгеля, організованої та проведеної в РОКМ 24 вересня 2010 р. Зокрема, про це інформували директор музею О. Булига та Н. Миронець, остання захистила з цієї теми кандидатську дисертацію [2; 3].

Ще одним джерелом поповнення знань, відповідно до професійних зацікавлень, є матеріали з "Наукових записок" РОКМ (з 1996). Надалі вихованці цього вищого навчального закладу ефективно використовують їх при підготовці та написанні наукових статей, курсових та дипломних робіт. Зокрема, студенти досліджують таку краєзнавчу тематику, як "Зародження та розвиток книжкової культури на Рівненщині (XII—XV ст.)", "Розвиток українського друкарства в краї", "Історія бібліотек братств в краї", "Історія бібліотечної справи на Рівненщині у XVIII—XIX ст.", "Історія приватних бібліотек" або "Особисті книжкові колекції місцевих діячів Рівненщини" тощо. Музейний фонд краєзнавчої літератури використовують у науковій роботі також викладачі кафедри бібліотекознавства і бібліографії. Це простежується в історико-бібліографічному дослідженні "Періодичні видання Волинської губернії XIX — початку XX ст." (Львів, 2004) доцента І. Міляевич, кандидатських дисертаціях та наукових статтях про історію книжкового руху і бібліотечної справи на Волині доцентів Л. Бандилко, В. Жук та інших.

Зараз працівники РОКМ готують бібліографічний покажчик "Література про Волинь, що зберігається у фондах і бібліотеці РОКМ, XIX ст. — перша третина XX ст.". Для нього працівники музею відібрали праці XIX — першої третини XX ст. (до 1939), що видавалися переважно на Волині та містять інформацію про неї, а також збірники документів XIX ст., де згадується історія її населених пунктів тощо. Переважна більшість краєзнавчих джерел була втрачена в період Другої світової війни. Музей же зберіг деякі унікальні видання, що наявні лише в одному примірнику, тому вони і мають неабияку цінність для вивчення краєзнавства Рівненщини, у тому числі історії бібліотек.

Каталог краєзнавчої літератури матиме вагоме значення для пошуку інформації про Волинь, зокрема й про бібліотеку регіону. Надання дослідникам відомостей про існування і місцезнаходження кожного краєзнавчого джерела, що міститься у фондах і бібліотеці музею, дасть можливість збагатити дослідження з історії культури, у тому числі бібліотечної справи та інших аспектів життя Волині XIX — першої третини XX ст.

Для студентів спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія", крім фондів, становить інтерес і його бібліотека, яка веде свою історію з 1946 р. Як галузева книгозбірня, вона зараз є структурним підрозділом відділу фондів музею. Її документний фонд нараховує 26 860 од. Це рукописні та друковані книги, документи XVII—XXI ст. на пергаменті та папері. Найдавніші з них — грамоти на пергаменті XVI—XVII ст. та три книги XVI ст. латинською мовою друкарень А. Мануція та Ельзевірів. Діамант музейної бібліотеки — це уже згадувана бібліотека князів Любомирських. Студентів цікавить й універсальний фонд довідкових видань бібліотеки РОКМ. Крім сучасних енциклопедій та словників, у ньому є "Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона" — російська універсальна енциклопедія, випущена акціонерним видавничим товариством Ф. Брокгауз — І. Ефрон (Петербург, 1890—1907).

Звернення студентів і викладачів кафедри бібліотекознавства і бібліографії до фондів краєзнавчого музею активізує творчу діяльність, сприяє поглибленому вивченню курсів і проблематики з історії книжкової та бібліотечної справи, засвоєнню змісту історико-культурних, у тому

числі бібліотечних, процесів через уявлення і порівняння загального та часткового в історико-культурному розвитку країни загалом і в розвитку книжкової та бібліотечної справи в окремому регіоні (краї) зокрема.

Така співпраця Рівненського державного гуманітарного університету з обласним краєзнавчим музеєм в ознайомленні, вивченні та використанні його фондів значною мірою оптимізує навчальну та науково-дослідну роботу вищого навчального закладу, удосконалює підготовку майбутніх кадрів для книжкової та бібліотечної справи.

Список використаної літератури

1. *Миронець Н.* Городоцька бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля — скарбниця історичної пам'яті Волині / Миронець Ніна Ростиславівна ; НАН України // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — 2003. — Вип. 11. — С. 391—397.
2. *Програма історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження барона Федора Штейнгеля, 24 вересня 2010 р. м. Рівне / Рівнен. обл. краєзнав. музей.* — Рівне : [б. в.], 2010. — 11 с.
3. *Миронець Н. Р.* Книжково-рукописне зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля: формування, зміст, доля : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Миронець Ніна Ростиславівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2004. — 18 с.

Анализируется значение фонда Ровенского областного краеведческого музея для изучения студентами Ровенского государственного гуманитарного университета курсов "История книги", "История библиотечного дела" специальности "Книговедение, библиотековедение и библиография". Охарактеризованы фонды экспозиций краеведческого музея, которые раскрывают роль книг и библиотек на Ровеничине с XV по первую половину XIX вв. Показаны формы и методы использования студентами университета этих музейных фондов.

This article analyses the value of collection of the Rivne regional studies museum in the context of taking courses "History of the Book" and "History of the Librarianship" by the students that studying the specialization "Bibliology, Librarianship and Bibliography" at the faculty of the Rivne State Humanitarian University. It also describes the collection of the museum which is aimed at depicting the role of books and libraries in Rivne region from the 15th century until the first half of the 19th century. It shows the forms and methods of using such museum collection by the students of the University.

Надійшла в редакцію 18 серпня 2011 року